

Анна ТКАЧЕНКО

ЕКОЛОГІЧНА СВІДОМІСТЬ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ЯК ПОКАЗНИК ЙОГО СВІТОГЛЯДНОЇ ЕРУДИЦІЇ

Формування високого професіоналізму та світоглядної культури майбутнього вчителя зумовлено вимогами щодо якості його професійної підготовки в умовах трансформації вищої освіти в Україні. Широка обізнаність та глибокі знання у різних галузях науки, суспільного буття, інноваційних технологій, особливостей взаємодії людини і природи стають критеріями здатності сучасного вчителя до вирішення стратегічних завдань освіти і виховання підростаючого покоління.

Гострою проблемою процесу глобалізації у сучасному світі є екологічна криза, яка стосується існування людини як біосоціальної істоти, що через свою природу впливає на всі сфери людської життєдіяльності: освітню, економічну, політичну, соціальну, культурну, духовну та ін..

Головною причиною нині існуючої екологічної кризи є планетарний масштаб антропогенного впливу та відповідних змін людського існування. У результаті тривалого антропогенного впливу на природне середовище сталися такі глобальні зміни природних процесів і компонентів природи як порушення теплого балансу планети; зміна ланок кругообігу речовин і енергії; забруднення навколишнього середовища; деградація компонентів природи; формування антропогенних модифікацій ландшафтів; демографічний вибух; природні катастрофи та катастрофи, викликані соціально-економічною діяльністю людства.

У зв'язку з цим особливу значущість має формування екологічної свідомості та екологічної культури майбутнього вчителя як носія світоглядної ерудиції в освітньому середовищі.

Аналіз наукових праць показує, що проблема екологічної освіти розкривається в працях Н. Анацької, Г. Білявського, М. Голубця, В. Крисаченка, М. Моїсеєва, Л. Сидоренко, Ю. та ін.; процесу формування екологічної свідомості та культури особистості присвячено дослідження О. Білоус, О. Варго, І. Євтеєва, І. Кряж, О. Львовичкіної, О. Набочук, Т. Нагірняк, Д. Отич, В. Панова, М. Романової, В. Скребець, Ю. Хайрулліної та ін.; питання світоглядної ерудиції вчителя вивчали М. Головкова, Т. Завгородня, П. Макутон, С. Совгіра та ін.

Мета нашого наукового пошуку полягає у з'ясуванні значення екологічної свідомості як показника світоглядної ерудиції майбутнього вчителя.

Головним завданням професійної підготовки сучасного вчителя до педагогічної діяльності в контексті цивілізаційних змін є формування особистісно-професійної компетентності, яка нерозривно пов'язана зі збереженням і розвитком його світоглядної ерудиції та культури.

Нині світоглядні уявлення і переконання особистості формуються в контексті переоцінки нашого історичного минулого, утвердження плюралізму, розмаїття думок, поглядів на різні питання суспільного життя. Проте, «світоглядна криза і парадоксальне духовне відокремлення, що породжуються технічним прогресом, що експоненціально росте, і що супроводжуються небувалим посиленням соціально-економічної інтеграції, приводять до розчинення особи в соціальних функціях суб'єкта» [4, с. 6]. Саме світоглядна культура покликана забезпечити розвиток цілісної особистості, здатної свідомо ставитися як до оточуючого її світу, так і до самої себе, до світоглядного вибору, орієнтованого на загальнолюдські й національні цінності.

У цьому контексті важливим для здійснення професійної діяльності є формування у майбутнього вчителя професійно-педагогічного світогляду, який

розглядається нами як синтез фундаментальних філософських, психолого-педагогічних, предметно-галузевих, соціально-економічних, правових та інших наукових знань людського буття, що виявляється у духовно-моральних цінностях і установках, індивідуально-гуманістичній творчій освітньо-виховній діяльності.

Поняття «професійно-педагогічний світогляд учителя» тісно пов'язане з поняттям «світоглядна ерудиція особистості». Ерудиція розглядається у психолого-педагогічній науці як глибока обізнаність людини в певній галузі, або ж в різних галузях науки і життя. Світоглядні орієнтири особистості розкривають рівень засвоєння нею культурно-історичних цінностей та надбань світового масштабу як окремого народу, нації, так і цивілізації в цілому; процес відтворення, збереження і розвиток національно-культурних традицій; духовно-моральне збагачення в контексті розвитку національної і світової культури, а також усвідомлення залежності якості людського буття від характеру взаємодії з природним середовищем.

Враховуючи вищесказане, *світоглядну ерудицію майбутнього вчителя* ми розуміємо як процес формування особливого духовного стилю професійної діяльності, становленні його професійної культури в результаті якісної зміни у структурі особистості – як носія духовних цінностей, моральних ідеалів та педагогічної свідомості. Комплекс сформованих ключових світоглядних компетенцій представлений у житті вчителя соціальною, економічною, полікультурною, інформаційно-комунікативною, політико-правовою, еколого-валеологічною, а також компетентністю в сфері особистісного життя.

Глобальні екологічні проблеми спричинили прийняття радикальних змін у відношенні людини з навколишнім середовищем. Нинішня екологічна ситуація призводить до зміни мислення людства загалом та кожної окремо взятої особи, необхідності формування екоцентричного типу екологічної свідомості та вихованні екологічної культури. Зважаючи на це, екологічна освіта й екологічне виховання є важливими складниками вищої педагогічної освіти: вчитель формує ціннісний світ учнів, допомагає встановлювати ціннісні пріоритети у життєдіяльності і навчанні, сприяє становленню і розвитку наукового світогляду. Тому значення рівня розвитку його світоглядної ерудиції, професійної компетентності у навчанні і вихованні підростаючого покоління не викликає сумнівів.

Метою екологічної освіти у закладах вищої педагогічної освіти є «формування екологічної культури окремих осіб і суспільства загалом, навичок, екологічних знань, мислення і свідомості, що ґрунтуються на ставленні до природи як універсальної та унікальної цінності. Екологічна освіта направлена на формування екологічної свідомості особистості» [2, с. 303].

Аналіз наукових праць показує, що до визначення сутності поняття «екологічна свідомість» є різні підходи. Так, О. Варго розглядає екологічну свідомість як сукупність уявлень людини про взаємозв'язки у системі «людина-природа», у самій природі, існуючого ставлення до світу природи, а також відповідних стратегій і технологій взаємодії з нею і вважає, що значення екологічної свідомості як світоглядного феномена тісно пов'язано з пошуком виходу з екологічної кризи, оскільки дослідження цього поняття допоможе проаналізувати причини, які викликали сучасне відчуження між природою і суспільством [1].

Д. Отич доводить, що «під екологічною самосвідомістю слід розуміти динамічне ставлення, смислову єдність і розуміння зовнішнього та внутрішнього світів. Самосвідомість відображує світогляд особистості, особливості відображення і сприйняття нею дійсності, у тому числі, через категорії часу і простору» [3, с. 88].

Т. Нагірняк вважає, що «екологічна свідомість – це усталена та усвідомлена процедура уявлень про стан довкілля, здатність, яка є індивідуальною або колективною, до адекватного розуміння взаємозв'язку між людиною та природою і використання екологічних знань і переконань у всіх без винятку сферах життєдіяльності. Невід'ємною

умовою формування екологічної свідомості є система багатоступеневої й фундаментальної екологічної освіти та пропаганди» [2, с. 304].

Ми цілком поділяємо висновки вчених щодо змістового наповнення даного поняття і вважаємо необхідним додати, що в умовах світової екологічної кризи екологічна свідомість є одним із показників світоглядної ерудиції людини по збереженню довкілля, гармонізації відносин у площині «людина – природа».

Потрібно зазначити, що все більша кількість дослідників приходять до висновку, що екологічна криза – це насамперед, криза світоглядна, філософсько-ідеологічна. Вирішення екологічних проблем у глобальному масштабі не уявляється можливим без зміни пануючої зараз екологічної свідомості. Лише високоерудований вчитель здатний реалізувати завдання по збереженню довкілля в процесі навчання і виховання підростаючого покоління.

Педагогічна свідомість є простором особистісно-професійної культури вчителя, в якій втілюються сукупність педагогічних ідей, поглядів, переконань, ідеалів, почуттів, цінностей та ін. Одним із структурних компонентів педагогічної свідомості і є екологічна свідомість, яка визначає характер педагогічної діяльності по збереженню довкілля: прагнення до непрагматичної взаємодії зі світом, єдність зі світом природи, екологічну обережність й помірність, ціннісно-гуманне ставлення до світу природи.

З огляду на вищесказане екологічна свідомість майбутнього вчителя є одним з показників його світоглядної ерудиції, формування якої здійснюється за наступних умов:

- по-перше, становлення екологічної моральності, прагнення екологічної активності на основі суб'єктного характеру сприймання об'єктів природи (незмінне слідування нормам взаємодії з природою в будь-яких життєвих ситуаціях);
- по-друге, оволодіння змістом екологічної культури (глибокі знання в галузі екології, самостійні оцінні судження і природоохоронна діяльність);
- по-третє, знання і використання сучасних технологій взаємодії з природою на основі непрагматичного підходу (екологізація педагогічного середовища, естетичне освоєння природних об'єктів, отримання наукової інформації про світ природи, взаємодія з природними об'єктами в умовах антропогенного середовища, індивідуальні технології природокористування у природному середовищі, технології природоохоронної діяльності та ін.).

Отже, екологічна свідомість майбутнього вчителя має екоцентричний характер і виражає його екологічну позицію у взаємодії з природою.

Таким чином, невід'ємним компонентом і показником світоглядної ерудиції вчителя виступає екологічна свідомість, яка є фундаментом розвитку екологічної культури вчителя як процесу ефективної боротьби з причинами і наслідками екологічного неблагополуччя навколишнього середовища.

Список використаних джерел

1. Варго О. М. Екологічна свідомість як умова становлення екологічного суспільства : автореф. дис. ... канд. філософ. наук : 09.00.03 Харків, 2006. 21 с.
2. Нагірняк Т. Б. Актуальність екологічної освіти та підвищення екологічної свідомості громадян в умовах воєнного стану в Україні. *Освітній процес в умовах воєнного стану в Україні* : матер. всеукр. наук.-пед. підв. кваліф., 3.05.-13.06. 2022 р. Одеса : Гельветика, 2022. С. 303–306.
3. Отич Д. Екологічна свідомість особистості як психологічний феномен. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 12. Психологічні науки. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2020. Вип. 11 (56). С. 87–92.
4. Хайрулліна Ю. О. Світоглядна культура особистості: структурно-функціональний аналіз : моногр. Мін-во освіти і науки, молоді та спорту України, Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова. К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. 235 с.